

EBBENHOUT

Opmaat

Dit huis vol mensen – weet jij wie het zijn?

We zijn hier met velen vanochtend, sommigen voor elkaar allang in bekenden veranderd, anderen nieuw, of misschien wat meer op zichzelf. Hoe dan ook: niemand kent iedereen, dit hele huis vol mensen, behalve –mag ik hopen - die Ene, die 'Jij' met een hoofdletter, die ons draagt en ons geweten vormt.

Over ontmoeting gaat het vandaag in deze zomerdienst. Niet alleen met elkaar, maar juist ook met die ander die verder van ons af staat. Wat vraagt dat van ons? Maar ook: wat zou het ons kunnen brengen?

Laten we in dat licht, en in het licht van alles wat ons bezighoudt, eerst samen een moment stil worden...

Inleiding

Lieve mensen – welkom heet ik u allen, fijn dat u er bent.

Voor deze zomerdienst heb ik besloten u mee op reis te nemen en nee, wees niet bang, u hoeft niet uit uw luie stoel, of zal ik zeggen houten bank; de woorden doen als het goed is hun werk als gids naar verre, onbekende streken. En die woorden komen vandaag uit het boek "Ebbenhout" geschreven door de Poolse journalist en dichter Ryszard Kapuściński. Dit boek bevat 29 verhalen die gaan over zijn reiservaringen in Afrika. Als we Kapuściński moeten geloven, dan maakte hij daar 27 staatsgrepen en revoluties mee, ontmoette hij er mensen als Patrice Lumumba en Idi Amin en werd hij er maar liefst 4 x ter dood veroordeeld.

Maar hij overleeft het allemaal; als een soort James Bond weet hij te genezen van de ernstigste tropische ziekten, slaat hij met een jerrycan een Egyptische python dood, overnacht te midden van reusachtige kakkerlakken en zelfs als hij met panne in de verzengende hitte van de Sahara staat en je als lezer denkt dat het einde nu echt nabij is, doemt er toch ineens weer een vrachtwagen op waarmee hij zijn volgende avontuur kan aanvangen. Die avonturen staken in 2007 als hij op 74-jarige leeftijd sterft na een hartoperatie in Warschau. Drie jaar daarna verschijnt er een biografie over Kapuściński en dan blijkt, niet geheel onverwacht, dat deze schrijver soms een klein loopje nam met de werkelijkheid en de dingen hier en daar wat dikker aanzette dan ze feitelijk waren. Maar het is de vraag of dat erg is. Kapuściński's boeken zijn geen feitelijke, statistische reisverslagen, maar vormen vooral een hartstochtelijke liefdesverklaring aan het Afrikaanse continent. Hij schrijft met groot respect voor haar bewoners, legt uit hoe conflicten zoals dat in Rwanda hebben kunnen ontstaan, en zelfs als je er nog nooit bent geweest, raak je door zijn haast poëtische, maar nooit sentimentele beschrijvingen meegevoerd.

In zijn werk liet Kapuściński zich inspireren door filosofen als Emmanuel Lévinas en vooral door de gedachte dat het goddelijke zich openbaart in het gelaat van de ander, dat de ontmoeting met hem en haar essentieel is. Dat is een boodschap die relevanter lijkt dan ooit, nu de wereld op drift is geraakt en zoveel mensen – vaak tegen hun zin – op reis moeten, in aanraking komen met vreemden, voortgejaagd door stormen van geweld.

Over dat laatste zullen wij nu zingen. Ik wens ons een goed samenzijn toe.

Dienst van het woord

Mart:

Wat het eerste opvalt, is het licht. Het licht is overal. Overal schijnt de zon. Gisteren nog in het herfstige Londen, druipend van de regen. Het vliegtuig, druipend van de regen. Een koude wind, en donker. Maar hier vanaf 's morgens vroeg het hele vliegveld in de zon, alles en iedereen in de zon.(...)Het vliegtuig tilt ons in één klap op uit de sneeuw en de vorst en gooit ons dezelfde dag nog neer in de kokende afgrond van de tropen. (...) We beginnen meteen te zweten. Als we uit Europa aankomen, trekken we onze jassen en truien uit. Na onze aankomst in Afrika is dit het eerste gebaar van initiatie van ons, de mensen van het noorden.

Geeske:

We zullen het weten: we zijn in Afrika geland en de warmte dampet meteen van de bladzijden. Dat gegeven komt bijna in ieder verhaal terug – de hitte. Soms prettig prikkelend, maar meestal als hindernis. Pas als je die zelf hebt ervaren - 'het afgrijselijke middaguur wanneer mensen en dingen geen schaduw meer hebben, (...) alleen nog hel lichtende, gloeiend witte massa zijn', dan begrijp je waarom het leven overdag op zoveel plekken in Afrika ophoudt – en dat een mens pas aan de randen van de dag echt tot handelen kan komen. Dat handelen en de schoonheid ervan beschrijft Kapuściński in het volgende fragment:

Mart:

Om de zoveel tijd stopt onze bus aan de kant van de weg, omdat iemand wil uitstappen. Als er een jonge vrouw met een of twee kinderen uitstapt, dan zal het toneeltje dat we te zien krijgen vol souplesse en gratie zijn. Als ze met een baby reist, bindt de vrouw hem met een sitsen doek op haar rug (hij slaapt de hele tijd, reageert niet). Dan knielt ze en zet haar onafscheidelijke schaal of kom gevuld met allerlei etenswaar en andere spullen op haar hoofd. Nu richt ze zich op en haar lichaam voert dan zo'n beweging uit als een koorddanser die zijn eerste stap op het touw boven de afgrond zet: al balancerend vindt ze haar evenwicht. In haar linkerhand neemt ze haar gevlochten slaapmat, met haar rechter voert ze haar tweede kind aan de hand. En zo, van begin af aan met afgemeten, regelmatige stap, lopen ze het bospad op dat de wereld in leidt die ik niet ken en misschien nooit zal begrijpen.

Geeske:

Niet alleen de hitte en de schoonheid van de mensen vormen een terugkerend motief in de verhalen van Kapuściński, maar ook de armoede. Misschien komt het door zijn eigen jeugd die daardoor werd gekenmerkt, maar hij weet zich in ieder geval op knappe wijze in de miserabele situatie van vele Afrikanen in te leven. Als hij een woning in een volkswijk van Lagos, in Nigeria betreft, ziet hij van dichtbij wat armoede betekent en met welke drama's dat soms gepaard kan gaan:

Mart:

Wonend te midden van de armen in mijn buurt begreep ik dat diefstal, zelf een kleine diefstal een doodsvonnis kan zijn. (...) In ons straatje had een alleenstaande vrouw haar hoekje. Haar enige bezit was een pan. Ze leefde op krediet van de groentekooplui kool te kopen, die ze kookte, met saus kruidde en aan de mensen door verkocht. Voor velen van hen was haar bord kool de enige maaltijd van de dag. En toen werden we op een nacht door een doordringende kreet gewekt. De hele straat kwam in rep en roer. De vrouw rende rond, wanhopig, gek geworden: dieven hadden haar pan gestolen, ze was het enige wat ze bezat, wat haar leven was, kwijt.

Geeske:

Zoals gezegd staat de ontmoeting met de Ander voor Kapuściński centraal. In het volgende fragment neemt de schrijver een trein van Dakar - Senegal, naar Bamako in Mali en op het perron ontmoet hij een jong Schots stelletje uit Glasgow dat van Marokko naar Niger reist. (5 landen in 1 zin – we zijn nu echt op reis!)

Mart:

Wat hebben ze in Casablanca gezien? Eigenlijk niets. En in Dakar? Ook eigenlijk niets. Bezienswaardigheden interesseerden hen niet, ze wilden alleen maar rijden. (...) Als iemand op hen toe kwam, draaiden ze zich om en liepen weg. Het liefst zouden ze gewoon weggrennen. Hun houding was het gevolg van enige vluchtige, maar slechte ervaringen. Ze hadden vastgesteld dat als ze met iemand praatten, die ander altijd meteen iets van hen wilde. Verschillende dingen: dat ze een studiebeurs voor hem regelden, werk vonden, geld gaven. De ander had altijd zieke familieleden, moest jongere broers en zussen onderhouden, en had zelf al een paar dagen niets gegeten. Dat gezeur en geklaag begon zich al gauw te herhalen. Ze wisten niet hoe ze moesten reageren. Ze hadden het opgegeven.

Geeske:

Ik moet bekennen dat ik dit op mijn eigen reizen door Afrika ook wel eens ervaren heb. De vermoeidheid, het altijd maar moeten geven en dat in combinatie met een lichte dosis heimwee en een beetje angst maakte dat ook ik me soms terugtrok, even niet meer wilde en demonstratief mijn koptelefoon opzette als ik in een bus zat. Maar Kapuściński's reflectie op de ontmoeting op het perron leerde mij iets dat ik altijd heb proberen te onthouden tijdens mijn volgende reizen:

Mart:

Wat het Schotse stelletje niet wist: de Afrikaanse cultuur is een cultuur van de uitwisseling. Jij geeft mij iets, en het is mijn plicht iets terug te doen. En niet alleen mijn plicht, ook mijn waardigheid vereist dat, mijn menselijkheid. (...)

Als een Afrikaan de Schotten benadert, dan overlaadt hij hen met geschenken: hij schenkt hun zijn persoon en aandacht, geeft inlichtingen, waarschuwt ze voor dieven, garandeert hun veiligheid enzovoorts. Het is logisch dat zo'n vrijgevig iemand nu wederkerigheid verwacht, compensatie, een vervulling van zijn verwachtingen. Maar dan ziet hij met verbazing dat de Schotten een zuur gezicht trekken, hem zelfs de rug toe keren en weggaan!

Geeske:

Dit is iets dat we vanuit het Westerse efficiency-denken nog wel eens vergeten: dat ook immateriële geschenken van grote waarde kunnen zijn. Gastvrijheid, spontaniteit, een verhaal, een grap - de rijkdom daarvan overstijgt misschien nog wel wat er vaak van ons wordt gevraagd. In zijn essaybundel 'De Ander' borduurt Kapuściński voort op dit thema en haalt daarbij Lévinas aan. Hij schrijft:

Mart:

'Sta stil,' lijkt Lévinas te zeggen tegen de gehaaste mens te midden van een hollende massa. 'Er staat een mens naast je. Ontmoet hem. Zo'n ontmoeting is de grootste belevenis. De belangrijkste ervaring. Kijk naar het gezicht van de Ander dat hij je aanbiedt. Door middel van zijn gezicht geeft hij zich aan je bloot, sterker nog, hij brengt je daarmee dicht bij God.'

Geeske:

Is het in de praktijk zo makkelijk? Of romantiseert Kapuściński de zaken hier weer enigszins? We kennen allemaal de angst voor de Vreemde Ander, een angst die gevoed wordt door wat de media ons dagelijks willen doen geloven. Toen ik laatst in de rij op Schiphol een man met baard, rugzak en een nerveus gezicht achter mij zag staan, dacht ik niet aan 'de ontmoeting als grootste belevenis,' al mijn politieke correctheid ten spijt. Maar later in het vliegtuig zag ik deze man terug, tevreden snurkend, waarschijnlijk gekomen van zijn vliegangst. Voortdurend produceert ons brein verhalen over de ander, die al snel transformeren in vooroordelen en gevaarlijke stereotyperingen. Laten we dus proberen Kapuściński's pleidooi ter harte nemen en ruimte maken voor het verhaal van die Ander en hem of haar ook ons verhaal vertellen. Op reis gaan, en dat kan tegenwoordig in onze eigen stad, met zoveel culturen en verhalen. Om zo samen te werken aan een wereld *waar niemand vlucht, met nergens alarm in de lucht.*

*En dan zal ik zwaaien naar vreemden,
zij zullen mij groeten.*

Wie was mijn vijand?

Ik zal hem in vrede ontmoeten.

Zo moge het zijn.

Geeske Hovingh.